

Išėjęs pasilikti

Pauliui Normantui (1948 06 08–2016 01 07)

Paulius Normantas. Kurių salos, 1992 m.

Įdomūs ir labai sudėtingi buvo Pauliaus Normanto, svajotojo ir apsėsto realisto, gyvenimai: šiapus ir anapus, Rytai ir Vakarai, kalnai ir Žemaitijos lygumos, vandenynai, jūros ir marios, Venta... Daugtaškių galima rašyti po kiekvieno sakinio, nes Paulius pats buvo daugtaškis, fragmentas, mozaika ir drauge savojo pasaulio, į kurį jis taip ir neatvėrė durų niekam, uola. Atverti duris tokiems žmonėms nėra lengva, nes daugelį dalykų, jo įsitikinimu, reikėjo slėpti, dozuoti savąjį aš aplinkai lašiukais, po penkiolika, dvidešimt, o, jeigu kuriam labai pasisekdavo, ir po trisdešimt lašų. Paslaptis turėjo gaubti jo gyvenimą. Ji ir gaubė, nepaisant atsivėrimo per darbus, knygas, interviu, per viešai demonstruojamą gyvenimą, tarkim, Užupyje ar „Baltuose drambliuose“, dalykiniuose susitikimuose Vilniuje ar Budapešte, Žemaitijoje ar kokioje pasvietėje. Iš atvirlaiškių galiu pasakyti, kad 2013, 2015 metų gruodyje Paulius buvo Kambodžoje, kad 2013 metais khmerų žemėje, jo paties žodžiais tariant, jis buvo jau šeštą kartą. 2014 metais jo dar būta toje žemėje kovo mėnesį. Skaičiavimas nesudėtingas – Kambodžoje Paulius buvo aštuonis kartus, nes 2016 metais jau nebe paliko savo nemėgstamos Alkaid-Europos, nebegalėjo palikti. Ne vienerius metus sėlinusi liga nutarė nebeatleisti už nepagarbą jai, nesugyvenimą ir neprisijaukinimą. Ji smogė iš esmės.

Sveikatą, kaip pats sakė, jis remontavo Rytų ajurvedos centruose, kuriais labai tikėjo. Veikiau tikėjo magiška aplinkos galia. Atsiveždavo visokių mažyčių tablečių nuo visų ligų ir bėdų. Nepadėjo. Kai jau būdavo visiškai blogai, šaukdavosi ir tradicinės medicinos, pagarbiai kalbėdavo apie jam padėjusius šaunuolius gydytojus, bet pagerėjimo laukė tik iš Rytų. Protu retkarčiais suvokdavo, ypač per paskutinę viešnągę Tėvų žemėje 2015 metais, kad nėra gerai, net pradėjo tvarkyti žemiškuosius reikalus, taip, kaip jam atrodė esant reikalinga, vis paslapčia, vis baimindamasis, kad tik kas nors ko nesužinotų ir nepasakytų: Pauliau, negerai darai, pagalvok apie artimiausius, pagalvok apie vaikus... Nepagalvojo... Galvojo tik apie savo vienintelės didžiosios ir tikrosios idėjos, meilės, šviesos iš Rytų, ir savo, kaip tos šviesos ilgai Tėvų žemėje buvusios tikrai vieninteliu nešėju, misijos įamžinimu. Jam būtinai reikėjo įpaminklinti save ir savo darbus. Tą rašau atsakingai, nes per daugybę pažinties ir artimos draugystės metų net po vienu stogu buvo galima pajusti begalę niuansų, suprasti tai, kas nebuvo pasakoma, kas likdavo Pauliaus liūdnų minčių sukuriuose ir verpetuose.

Mudviejų draugystė prasidėjo prieš 55 metus Vieکشniuose, mano vaikystės, mudviejų paauglystės ir jaunystės pradžios miestelyje, dar ir dabar gražiausiame žemės kampelyje, prie pačios Ventos, kurios dabar tik siūlelis belikęs. Bet ta Venta traukte traukė Paulių, jis, kai tik galėdavo, važiuodavo atsigauti į Vieکشnius pas gerąją sielą daugelio mūsų artimųjų gydytoją Aušrelę Gurauskaitę. Pauliaus tėvai atvažiavo į Vieکشnius mokytojauti. Jo tėvas mokė mus lietuvių kalbos ir buvo mūsų klasės auklėtojas. O mes buvome penktokėliai. Pamenu, besibaigiant mokslo metams, atėjo jis pas mus į namus prašyti mamos, kad leistų išvažiuoti man į kažkokią stovyklą Siguldoje. Buvau beviltiška pirmūnė, išvyka turėjusi būti savotiškas apdovanojimas. Mokytojas kalbėjo, kad Siguldoje labai gražu, ten taip esą galima maudytis, kad net apsakyti negalima. Mama griežtai pasakė, ne. Mat ji bijanti vandens, bijanti, kad nenusukščiau, kaip Ventoje nuskendo jos brolis Stasys – jaunas išlakis vyras, palikęs našlaičiais du vaikus. Pauliaus tėvas nesuprato, kaip galima nuskęsti Ventoje, bent prie Vieکشnių, kur Venta jam primenanti balą. Ilgai jiedu kalbėjosi. Į Siguldą aš neišvažiavau. Mes baigėme penktą klasę. Mokykloje didžiulė šventė. Mokslo metų pabaiga. Kiekviena klasė savais keliais keliavo po apylinkes. Mes traukėme į Paulianką, ten Venta be galo graži. Pauliaus tėvas stačiai mylėjo vandenį ir maudynes. Vakarop grįžome į Vieکشnius ir apsvaigę nuo dienos įspūdžių ketinome eiti į Žibikų pušyną, kur visų džiaugsmui, o ką bekalbėti apie penktokėlius, buvo sumanyta gegužinė su tikrais muzikantais ir visokiomis išmonėmis. Nepamenu, kas pašėlo šaukti, kad dar reikia išsimaudyti prie senųjų kapinių. Auklėtojas entuziastingai sodriu balsu pritarė ir mes patraukėme vandens link – mergaitės į moterų maudyklą, kur galima buvo vos neperbrįsti Ventą, o berniukai, vedami Pauliaus tėvelio, į vyrų maudyklą prie akmens. Ten vanduo gilesnis. Besiturkšdamos išgirdome bairius šauksmus nuo vyrų maudyklės ir puolėme bėgti. Ant kranto stovėjo mūsų berniukai ir beviltiškai žiūrėjo, kaip stipriausias iš visų Augė Butnorius plaukė prie panirstančio ir vėl iškylančio mūsų auklėtojo, kuris dar

kartą paniro ir jau nebeiškilo... Atrodė, kad šaukėme iš visų jėgų. Subėgo išgirdę suaugusieji, ištraukė skenduolį ir bandė gaivinti. Žinia žaibu apskriejo miestelį, sulėkė visi, atbėgo balta kaip drobė Pauliaus mama su sūnumis. Bejėgiškai stovėjome, raudos draskė tylą, o Pauliaus ranka nejučiomis atsidūrė mano rankelėje. Jis metais vyresnis už mane, tai ta jojo ranka buvo šiek tiek didesnė. Visą gyvenimą prisimenu tą jausmą, rankos rankoje jausmą. Nežinojau, ką pasakyti Pauliui. Suvokiau, kad be galo sunku, nes buvau mačiusi savo nuskendusio dėdės vaikų bejėgiškumą prieš, atrodo, tylinčio vandens galybę. Taip be žodžių mudu su Pauliumi suvokėme, kad būsime draugai visą gyvenimą. Tai buvo 1961 metai. Daug girdėjau savo namuose apie Paulių. Mano mama, talentinga siuvėja, siuvo Pauliaus mamai. Jos iš širdies pasišnekėdavo iki pat mano mamos mirties. Jau tada buvo kalbama apie begalinį Pauliaus laisvės troškulį, jam ankšta buvo Viekšniuose, reikėjo, kad iššoktų iš mažo miestelio ramybės kažkokia jėga ir nuvestų jį. Kur nuvestų? Jis dar nesugebėjo įvardyti, bet jautė, kad pasaulis yra kitoks, kur mūsų nėra. Kitoks buvo ir Paulius, kartais labai pašėlęs, kartais labai paslaptingas. Jis nežemaičiuodavo, o tai man nepatiko, nepatiko nežinoti, kodėl jis taip daro, o paaiškinimo nesulaukdavau. Vėliau, jau gyvendama Vilniuje, supratau, kad Paulių kamavo ilgesys, vėliau virtęs kitų patirčių ieškojimu, bastymusi, klajonėmis, kelionėmis, o dar vėlėliau, jo žodžiais tariant, ekspedicijomis. Viekšniškiai dažnai studijuodavo Kaune, arčiau namų. Paulius taip pat išvažiavo Kaunan, paskui į Vilnių. Susitikus visas išdidus pasakodavo apie savo siautėjimus, audringus įsimylėjimus, o be skambių žodžių prisimindavo Viekšnius, mamą. Po kojomis tuomet nebuvo gimtosios žemės, buvo tik nebylus pokyčių šauksmas. Tau gerai – sakydavo, augini dukrą... Nežinau, kokią žinią jis man siuntė. Tik žinau, kad gerokai vėliau, kai Paulius rado prieglobstį mano namuose, išaugusi dukra Milė, visų vadinama Miliute, pati būdama dviejų vaikų mama, labai suprato Paulių, pateisino jo viesulais besiritantį gyvenimą, net ir tai, kad Pauliaus vaikai augo be jo. Paulius pamilo Miliutę, netgi parvežė jai Budos skulptūrėlę, nors dovanomis jis nelepino nei draugų, nei pažįstamų. Paskui radosi fotografija, Tolimieji Rytai, Vidurinė Azija, pamažu prasidėjo didysis Pauliaus valkatavimas. Susitikdavome probėgšmais. Apie Paulių buvo kalbama vis garsiau, apie jį jau ir parašydavo. Staiga didžioji meilė žaviai vengrei, o gal laisvei, ir gyvenimas svetur. Nyredhazoje gimė sūnus Pranukas Matė, dukra Andrea, subyrėjo santuoka. Paulius grūmėsi su pasauliu ir savimi, norėdamas įrodyti, kad jis gali būti nors geras tėvas. Vaikams reikėjo ne miražo, o tėvo, skaitančio prieš miegą pasakas, paglostančio galveles... Paulius juk buvo kelyje... Kas dabar pasakys ir išaiškins, kodėl taip nutiko. Visi gyveno savus gyvenimus. Vilniumi Paulius prauždavo, apgautas keliautojo, Rytų žinovo skraiste. Pauliumi buvo žavimasi, jo buvo klausomasi, ar visa da jį išgirdavo, nežinau, jam buvo padedama būti Pauliumi – fotografu, keliautoju, poetu, jam buvo padedama būti pasaulio piliečiu, valkatavimo profesoriumi, tą vardą sugalvojome mudu abu, bet vėliau mano autorystė liko paraštėse, Lai Vėjumi. Beato-dairiškai besižavinčius vadinau dūsautojais, kurių būrys tai gausėjo, tai menko, nes

į Rytus keliavo vis daugiau lietuvių, radosi vis daugiau žinojimo, supratimo. Kelionės į Rytus jau nebuvo jokia sensacija. Pauliaus didelei nelaimei, radosi ir technologijos, jo vadinamos velnio išmįslu. Jis taip ir nesuprato, o gal ir nepajėgė ar nenorėjo suprasti jų reikšmės. Sutinku su Pauliumi, kad nieko nėra geriau už gerą fotoaparata, už bendravimą gyvu žodžiu, bet virsmas buvo milžiniškas. Paulius sutriko. Be reikalo. Jo Rytai buvo kitokie, jis kitomis akimis stebėjo žmones, aplinką, gyvenimą. Jis buvo priimtas paties Dalai Lamos, jį gerbė daugybė vienuolių, jo laukdavo kiti valkatavimo profesoriai, išmintingi, daug skaitę, mąstę ir matę žmonės. Nuo 2010 metų birželio mėnesio Paulius apsigyveno mano namuose, nes pagal seną mudviejų susitarimą, kai jis neturės kur galvos priglauti, tai šauksis mano pagalbos. Jis jos šaukėsi ir negalėjau pasakyti, ne. Taip atgimė tos mudviejų rankelės prie Ventos... Dirbau Pauliaus sekretore, nes atsakydavau į elektroniniu paštu gautus laiškus ir juos rašydavau net vengriškai dukrai. Dirbau skalbėja, kartais virėja, slaugytoja, kai smarkiai apsirgdavo, patarėja, išpažinčių klausytoja. Mudviejų gyvenamosios erdvės buvo nesusisiekiantys indai, bet beveik kiekvieną vakarą teko bendrauti, nepaisant mano intensyvaus gyvenimo, įtemptų darbo dienų. Paulius buvo sutrikęs – krizė, sumenkusios jį rėmusiųjų galimybės, Lietuvos fotografų nenoras pripažinti jį savu, susvetimėjimas. Varpai nebeskambėjo, sugrįžus Pauliui į Tėvų žemę. Draugų ratas aptirpęs, sumažėjęs. Vis išlardavo savo Mokytojo vardą, minėdavo Antaną Andrijauską, Vytautą Rubavičių, Petrą Kalibatą, šventą žmogų, Pauliaus žodžiais tariant (pritariu Pauliui), žemaičius Apolinarą Nicių, Aušrą Gurauskaitę, pirties kompaniją. Paulius nemokėjo gyventi namuose, jis vis bėgdavo į šurmulį, nors labai mylėjo tylą. Tyla, pasak Pauliaus, gražiausia muzika, todėl buvau ir papeikiama dėl savo aistros operai, klasikinei muzikai. Neramios buvo Pauliaus dienos Vilniuje, dar neramesnės naktys, nes jį kankino baisi nemiga. Tai tekdavo pajusti, kai Paulius turėdavo užleisti savo gyvenamąją erdvę mano sūnui Irviui, atvažiavusiam paviešėti su draugais pas mamą, o Paulius nakvodavo mano darbo kambaryje. Nežinau, kas Paulių kamavo – praeitis, jos veidai, atsiminimai, gal lankytos šalys šaukė, bet naktys buvo pilnos nenusakomų kančių. Paulius buvo tik žmogus. Jam reikėjo meilės, pripažinimo, labai džiaugėsi Vengrijos menų akademijos akademiko vardu. Jam reikėjo normalių namų, bet jis nenorėjo to pripažinti, jam reikėjo jį suprantančiojo ir palaikančiojo, nors pats jau nebemokėjo nei suprasti, nei palaikyti. Kelionėse daugelį metų kiekvieną pusmetį reikėjo kautis tik už save, o kitą pusmetį gyventi nemylimoje svetima tapusioje Europoje, kur buvo kitos žaidimo taisyklės, bet kuri leido jo knygas, organizavo parodas, teikė apdovanojimus, kurioje jis strategavo savo ekspedicijas ir gyvenimą. Pagaliau jis ir dirbo, fotografavo Vengrijos romus, labai džiaugėsi iškalbingais jų veidais ir vis rodydavo nežemiško švytėjimo apgaubtos senutės portretą, sakydamas, kad ji yra didžioji jo meilė. Nežinau, ar jis pagalvodavo, kas pasivaidens jam paskutinę jo gyvenimo akimirką, bet tikrai žinau, kad tai buvo ne Pietų Korėja, palikusi keistus ženklus po Pauliaus parodos „EXPO 2012“.

Sunku buvo Pauliui toje šalyje, netiko jam nakvynė vienuolyne, maistas, niekas netiko. Grįžo kaip sudaužytas ir pasiligojęs. Gerai, kad Vilniuje buvo alternatyvistų – Alfredas Maruška ir dar vienas jo draugas, Pauliaus vadinamas Dalai daktaru, kurie rūpinosi Pauliaus kūnu. Buvo ir tokių, kurie rūpinosi Pauliaus siela, tik neteko matyti tos sielos nušvitimo, ji vis niauksėsi, artindama didžiąją vieatvę.

Pauliaus kelionės, kaip jis bekeliautų – vienas ar su smalsiais pakeleiviais ar bendrakeleiviais (po Pauliaus mirties susipažinau su Butano grupe, taip pasivadinaisiais keliauninkais į Butaną drauge su Pauliumi), buvo nesibaigianti kelionė į savąjį aš tame kitame pasaulyje. Sulig kiekviena kelione kaip koks medis augo nerimas, kokie ši kartą bus Rytai, Pauliaus nusivylimui besikeičiantys kiekvienas metais – plūste plūdo turistų minios, brango būstai, dvasia buvo nebe ta. Gal tik vaikai vis dar džiaugėsi Pauliumi, bet ir jie ištikimi gamtai, augo sparčiau, jau pamiršdami, kad vėl atkeliavo *misteris miao miao*, kaip ne vienoje šalyje Paulius buvo vadinamas. Paulius ėjo jau savo paties pramintais keliais, nenorėdamas to garsiai išpažinti, jis norėjo būti laukiamas, sutiktas ne kaip vis atkeliaujantis, o kaip saviškis, kaskart tardamas: aš vis tiek vėl sugrįšiu, pareisiu. Kas jį gaivino ten? Kas jį slėgė čia? Begaliniam troškuliui numalšinti vakarais gerdavom arbatą, kur kas silpnesnę už tą, kurią jis gurkšnodavo iš savojo termosio, paslėpto kuprinėje. Taip ir gyventa: keli drabužių sluoksniai, kuprinė, o joje daug mantos, nenuilstamas ieškojimas jau ankštomis tapusiose Vilniaus gatvėse. Pauliui reikėjo, kad jo kiekvienas sugrįžimas būtų šventė kitiems. Jis nepagalvojo, kad prie jų jau visi buvo pripratę. Kai grįžęs į Vengriją, Paulius paskambino, laukdamas susižavėjimo pliūpsnio, atsakydavau: Tu gi visą laiką išvažiuoji ir grįžti. Pasakyk, ką naujo nutiko, kitaip visi slenksčiai, kuriuos tu pradėsi minti, bus per aukšti, ką naujo pamatei, ką sukūrei? Tu turi parvežti naują žinią, kad galėtum ją paskleisti. Nepamiršk, kad Tu – vienas iš rimčiausių kelionių pirmeivių, kad Tavo pašaukimas – nustebinti, praverti dar nepravertas duris, nepamiršk, kad mes čia gyvename savo gyvenimą, kuriuo Tau derėtų pasidomėti. Draugystė – tai dialogas, o ne monologas. Nepatikdavo Pauliui tie mano samprotavimai, bet jų reikėjo paisyti. Vientvė beldėsi vis stipriau. Nuovargio būta vis daugiau. O kur dar rūpestis dėl kolekcijos, muziejaus, susikrimtimas, kad Lietuvai nereikia jo meno. Amžina kova su pasauliu ir savimi, apgaubta akyliausiai saugomų tik Pauliui žinomų paslapčių, nes, kaip jau buvo minėta, dalijosi jis labai nenoriai, nors puikiai suvokė, kad reikia. Sunku gyventi nepatikliam, išsižadėjusiam ne vieno artimo ir būti ne vieno artimo paliktam. Pripažinimas ir vientvė buvo bene ištikimiausi Pauliaus palydovai. Jis suvokė savo knygų, kad ir stebuklingos knygos „Baltas“ poezijos reikšmę (gaila, kad didelis jo haiku rinkinys nerado leidėjo), nekalbu apie fotografijų albumus, negatyvus, fotoarchyvą, kurį, viliuosi, kas nors aprašys, suskaitmenins. Nenumaldomai artėjo 2016 metai. Žinutės iš Rytų buvo šykščios, keli skambučiai, pranešantys, kad keliauja, kad rūpesčių esą daug. Vėl Vengrija. Skambinau birželio 8 dieną. Balsas pavargęs ir liūdnas: ranką nusideginau, žaizda negyja. Ir vėl tylą. O laiškai, jam adresuoti, atkeliaudavo,

turėjau leidimą, pažiūrėti, kas rašoma. Tai buvo sąskaitos, jas reikėjo sumokėti ir pranešti Pauliui. Nė vienu telefonu Paulius neatsiliepė. Vengriškuoju moteriškas balsas vis pranešinėdavo, kad adresatas nepasiekiamas. Draugų rūpestis vis didesnis, nes to dar nebuvo, kad Paulius neatsakytų bent į mano skambučius. Keletą dienų guostasi, kad jis gi nemato, kas jam skambina, nes taip ir neišmoko ir nenorėjo išmolti visų mobiliojo ryšio galimybių. Vis gelbėdavo Paulių užrašų knygutė, kurioje buvo aibė telefono numerių. Nuolatos didėjo nerimas. Raštu buvo kreiptasi į Lietuvos Respublikos ambasadą Vengrijoje ir gautas atsakymas, kad Paulius sunkiai serga, guli ligoninėje, jo lankyti negalima. Lietuvos diplomatai buvo labai atidūs ir rūpestingi. Paulius sirgo ne vieną mėnesį. Jis nebuvo pamirštas, jis buvo lankomas, lėtai taisėsi, rudenį net atvažiavo į Budapeštą. Vėl ligoninė, savaitgaliais galėjo pabūti namuose. Dar pašnekėdavome. Paulius jau buvo palinkęs. Staiga reanimacija, ir 2017 metais sausio 7 rytą ta Pauliaus draugo Petro Auštrevičiaus žinia – iškeliavo mūsų Pauliukas. Pasibaigė Pauliaus kančia ir jo klajonės. Užgeso visos dienos ir visos neramios naktys. Paulius norėjo po visko grįžti Žemaitijon, į Papilę, pas tėvus. Bet jis taip ir liko kelyje, palaikai priglausti ir Nyredhazoje, ir Papilėje, Vengrijoje ir Lietuvoje. Pauliui, viliuosi, jau nebaugu Europoje. Kartą seniai buvome susitikę Nidoje. Jis užpildė visą erdvę smagumu, idėjomis, pirmųjų kelionių įspūdžiais. Ištraukė iš segtuvo nespaltotą nuotrauką dovanų. Stebuklinga vieniša Neringos pušis ant kalno. Tarstelėjo surimtėjęs: mano portretas. Vėliau supratau – tai buvo būsimo Rytų žmogaus žvilgsnis į ateitį...

„O dabar ir haiku: skiriu Grasildai

Skrido septyni viversėliai virš Arabų jūros

Pasišnekėjom Tėvų kalba

Tikri žemaičiai (Kambodža, 2014 III 21)“.

Vaikiu Pauliaus debesis, kaip tik išmaniau. Mudviem su Pauliumi dabar tik ir belieka šnekėtis Tėvų kalba...

Grasilda Blažienė

The Pro Memoria “Went to Remain” is dedicated to the photographer, traveler, orientalist and poet Paulius Normantas (1948–2016), who is remembered by his childhood friend and life companion, language historian Grasilda Blažienė.